ಎಸ್. ಎಂ. ನಾಗಭೂಷಣ *

ಬೆಳಗಾವಿ ಸುತ್ತ ಮುತ್ತಲಿನ ಕೆಲವು ಪುರಾತತ್ವ ಶೋಧನೆಗಳು

ಬೆಳಗಾವಿ ನಗರ ಹಾಗೂ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಬಹುತೇಕ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಲ್ಲಾ ಒಂದು ಐತಿಹಾಸಿಕ, ಆಕರ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳಾದ ಶಿಲ್ಪಾವಶೇಷಗಳು, ಸ್ಮಾರಕಗಳು, ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಬೆಳಗಾವಿ ವಾಯವ್ಯ ಭಾಗದ ಗ್ರಾಮಗಳಾದ ತುರಮರಿ, ಉಚಗಾವೆ, ಅಂಬೆವಾಡಿ, ಗೋಜಗ, ಬೆಕ್ಕಿನಕರ, ಅತಿವಾಡ, ಚಲುವನಟ್ಟಿ, ಹಂದಿಗನೂರು ಗ್ರಾಮಗಳ ಕೆಲವು ಪುರಾತತ್ವ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ಕ್ರೋಢೀಕರಿಸಿ ಈ ಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇನೆ.

ತುರಮರಿ : ಬೆಳಗಾವಿಯಿಂದ ೧೨ ಕಿ.ಮೀ. ಅಂತರದಲ್ಲಿ ಪಶ್ಚಿಮದ ಚಂದಗಡ ಹೆದ್ದಾರಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಗ್ರಾಮದ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹುಣಸೇಮರದ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಕರಿಶಿಲೆಯ ಶಿಥಿಲವಾದ ೪' ೩'' ಎತ್ತರದ ಶಿಲ್ಪಮೂರ್ತಿ ಇದೆ. ಇದನ್ನು ಸ್ಥಳೀಕರು ''ಜಡೆಶಂಕರ'' ಮೂರ್ತಿ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಕೈ, ತೊಡೆಗಳು ಶಿಥಿಲವಾಗಿರುವ ಹಾಗೂ ಸವೆದು ಹೋದ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೭-೮ ನೇ ಶತಮಾನದಾಗಿದ್ದು, ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿದೆ. ಎತ್ತರವಾದ ಜಟಾಮುಕಟದಲ್ಲಿ ಕೇಶಲಂಕಾರಗಳಿಂದ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಮುತ್ತುಗಳ ಸರಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಗಲವಾದ ಅಲಂಕೃತ ಕರ್ಣಕುಂಡಲಗಳು ಸುಂದರವಾಗಿವೆ. ಆಕರ್ಷಕ ಕಣ್ಣು ಹುಬ್ಬುಗಳು, ಹಾರಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಕೊರಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಅಲಂಕೃತ ಸರಗಳಿವೆ. ಶಿಲ್ಪ ಕುಳಿತ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯ ಹಾಗೂ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಪ್ರಾರಂಭಕಾಲದ ೮ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಬಹುದಾದ ಈ ಸುಂದರ ಮೂರ್ತಿ ಶಿಲ್ಪ ಈ ಭಾಗದ ಶೈವ ಧರ್ಮ ಆರಾಧನೆ ಹಾಗೂ ಕೇಶಾಲಂಕಾರ ಆಭರಣಗಳ ಕಲೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಜಡೆಶಂಕರ ವಿಗ್ರಹ

ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಗಳು ಕಪ್ಪು ಹಾಗೂ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಚೂರುಗಳು ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ. ಇದರಿಂದ ಇದೊಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ಗ್ರಾಮವಿರಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.

* ಇತಿಹಾಸ ಉಪನ್ಯಾಸಕ, ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ-೩.

ಉಚಗಾಂವ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು

ಉಚಗಾಂವ : ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಸುಗ್ರಾಮವೆಂದು ಗೋವೇ ಕದಂಬರ ಆಡಳಿತಕಾಲದಲ್ಲಿ ''ಉತ್ಸುಗಾಮೆ-೩೦'' ಎಂದು ನರೇಂದ್ರದ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೨೬ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು.

ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ, ವಿಠೋಬ, ಲಕ್ಷ್ಮಿ, ರವಳನಾಥ, ಮಾರುತಿ, ವಿಶ್ವನಾಥ ಹಾಗೂ ಎರಡು ಗಣಪತಿ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಹಾಗೂ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿದ ದೇವಾಲಯಗಳ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ೪೦ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ೨೦ ಸತೀಗಲ್ಲುಗಳು ಇವೆ. ಗ್ರಾಮದ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಕೆರೆಯ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿಸಿದ ರಾಮಲಿಂಗ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಈ ದೇವಸ್ಥಾನದ ದ್ವಾರಬಂಧ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಿಲ್ಪವಾಗಿದ್ದು, ಉಣಸುರುಳಿ ಶಾಖಾ, ರತ್ನಶಾಖಾ, ಸ್ಥಂಬಶಾಖಾಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಒಂದೇ ಗರ್ಭಗೃಹ ಇರುವ ಇಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗ, ಪೀಠ, ನಂದಿ, ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸುತ್ತಲಿನ ಬಯಲಿನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಅವಶೇಷಗಳು ಹರಡಿವೆ. ಇವುಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಈ ಹಿಂದೆ ಇಲ್ಲಿ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದ್ದಿರಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಬಯಲಿನಲ್ಲಿ ಕೆಂಪು ಹಾಗೂ ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ ಸಣ್ಣ ಮಡಿಕೆ ಚೂರುಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಇದರಿಂದ ಇದೊಂದು ೧೦-೧೨ನೇ ಶತಮಾನದ ಗ್ರಾಮವಾಗಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಗ್ರಾಮದೊಳಗಿರುವ ಬಹುತೇಕ ಎಲ್ಲಾ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಮಹಾಸತಿ ಕಲ್ಲುಗಳು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧ ರಿಂದ ೧೩ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿರಬಹುದು. ರವಳನಾಥ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಬಹುದಾದ ದ್ವಾರಮಂಟಪ, ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಕೆಲ ಶಿಲ್ಪಾವಶೇಷಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಕಟ್ಟಿ ಸಂರಕ್ಷಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗಣಪತಿ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ದುಂಡನೆಯ ಕಂಬಗಳು ಹಾಗೂ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಾಮ ೧೦ ರಿಂದ ೧೩ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು, ರಾಜಕೀಯವಾಗಿ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಾನ ಗಳಿಸಿತ್ತೆಂದು ಈ ಅವಶೇಷಗಳಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಂಬೇವಾಡಿ : ಬೆಳಗಾವಿಯಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ೧೨ ಕಿ.ಮೀ. ಅಂತರದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಇತ್ತೀಚಿನ ದೇವಾಲಯಗಳಾದ ಮಾರುತಿ, ಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಬಾವುಕಾಯಿ, ಗಳಿಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಈ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಿಲ್ಪಮೂರ್ತಿ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಚೀನ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಬಾವುಕಾಯಿ ಎಂದು ಕರೆಯುವ ದೇವರ ಓಣಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಟ್ಟೆ ಕಟ್ಟಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಮೂರ್ತಿ ಶಿಲ್ಪಗಳಾದ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಗಣಪತಿ ಹಾಗೂ ನಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಆಕೃತಿಯ ಗೋಪುರ ಕಳಸವನ್ನು ಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ ೨½ ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿದ್ದ ಪದ್ಮಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಮುಂಗಾಲು ಎತ್ತಿ ಸೊಂಡಲಿನಿಂದ ಕುಂಬಗಳಿಂದ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಗಜಗಳು ನಿಂತಿವೆ. ಇದು ಬಹುಶಃ ೧೧ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಬಹುದಾದ ಶಿಲ್ಪ. ಗಣಪತಿ ವಿಗ್ರಹ ಬಹಳ ಸವೆದ ಶಿಥಿಲ ವಿಗ್ರಹ. ಮೇಲ್ಭಾಗದ ಶಿಖರ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಂಡ ಕಳಸವಿದೆ. ಇದು ಬಹುಶಃ ೧೩ನೇ ಶತಮಾನದ ಶಿಲ್ಪ ಅವಶೇಷ. ಗ್ರಾಮದ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿನ ಕಬ್ಬಿನ

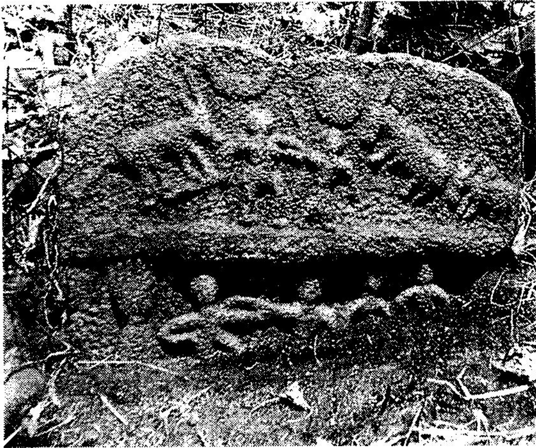
ಗಣಪತಿ, ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಅಂಬೇವಾಡಿ

ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ, ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೮೫ ಮೇ ೫ರ ರಟ್ಟಲಕ್ಷ್ಮಿದೇವರಸನ ಶಾಸನ ಸಿಕ್ಕಿದೆ. ಇದನ್ನು ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ ಸಂಪುಟ ೭ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ ಗಳಿಗೇಶ್ವರ ದೇವರ ಅಂಗಭೋಗಕ್ಕೆಂದು ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟ ರಟ್ಟಲಕ್ಷ್ಮಿದೇವರಸ ಹೊರಡಿಸಿದ ಆಜ್ಞೆ ವಿಷಯ ಇದರಲ್ಲಿದೆ. ಗಳಿಗೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವೀರಗಲ್ಲು, ಒಂದು ಸತಿ ಕಲ್ಲು ಇದೆ. ಈ ಅವಶೇಷಗಳಿಂದ ೧೧ ರಿಂದ ೧೩ನೇ ಶಮಾನದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಾಮ ಒಂದು ರಾಜಕೀಯ ಹಾಗೂ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮಹತ್ವದ ಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಗೋಜಗ : ಬೆಳಗಾವಿಯಿಂದ ವಾಯವ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ೧೪ ಕಿ.ಮೀ. ಅಂತರದಲ್ಲಿದೆ. ಗ್ರಾಮದ ಬಸ್ ನಿಲ್ದಾಣದಲ್ಲಿ ಇಳಿಯುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಇಲ್ಲಿನ ಅನೇಕ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಬೋದಿಗೆ ಕಂಬಗಳು ಗ್ರಾಮದ ಪ್ರಾಚೀನತೆಯ ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸುತ್ತವೆ. ಹೈಸ್ಕೂಲ್‌ನ ಹಿಂಭಾಗದ ಬೇಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ಭಂಗಿಯ ಜೈನ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪ ಈ ಭಾಗದ ಜೈನ ಧರ್ಮ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಪ್ರಾಚೀನತೆಯನ್ನೂ ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಗ್ರಾಮದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಜಿನಾಲಯದಲ್ಲಿ (ಇತ್ತೀಚಿನ ದೇವಸ್ಥಾನ) ೧ ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಎರಡು ಕಂಚಿನ ವಿಗ್ರಹಗಳು ಪದ್ಮಾವತಿ ಹಾಗೂ ನಾಗಬಂಧಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದೆ. ಗ್ರಾಮದ ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿನ ½ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದ ಮಾವಿನ ತೋಪುಗಳ ನಡುವೆ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿದ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ೩½ ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಸುಂದರ ಕಂಚಿನ ಮುಖವಾಡವಿದೆ. ಕಿರೀಟ ಹಾಗೂ ಏಳು ಹೆಡೆ ಸರ್ಪದಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರ ಹಾಗೂ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಂದಿ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಹೊರಭಾಗದ ಸಭಾ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಬಹುದಾದ ಒಂದು ವೀರಗಲ್ಲು ಹಾಗೂ ಒಂದು ವಿಷ್ಣು ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಶಂಖ, ಚಕ್ರ, ಅಭಯ ಹಸ್ತವಿದ್ದು ಮತ್ತೊಂದು ಕೈ ಶಿಥಿಲವಾಗಿದೆ. ಸಾಕಷ್ಟು ಎಣ್ಣೆ ಜಿಡ್ಡಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಿರುವದರಿಂದ ಆಲಂಕಾರಿಕ ಆಭರಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಕಾಣಸಿಗದು. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಬಲಭಾಗದ ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೧೦ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಿವೆ. ಈ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರಿಗೂ ಪೂರ್ವಕಾಲದವು. ಪಕ್ಕದ ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಿಲಾಶಾಸನವಿದೆ. ಐದು ಅಡಿ ಉದ್ದವಿರುವ ಈ ಶಿಲಾಶಾಸನ ಮೇಲಿನ ಭಾಗದ ಸೂರ್ಯಚಕ್ರ, ಈಶ್ವರ ಪೀಠ, ಗೋವಿನ ರೇಖಾ ಚಿತ್ರವಿದ್ದು, ಕೆಳಭಾಗದ ಲಿಪಿ ಅಷ್ಟೇನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಲಿಪಿ ಆಧಾರದಿಂದ ೧೩ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಬಹುದಾಗಿದೆ. ದೇವಸ್ಥಾನ ಹಿಂಭಾಗದ ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿಗೆ ಚೂರುಗಳು, ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ ಚೂರುಗಳು, ಹೇರಳವಾಗಿ ಸಿಗುತ್ತವಲ್ಲದೆ, ಗ್ರಾಮಸ್ಥರಿಗೆ ಅನೇಕ ಸಲ ಇಲ್ಲಿ ನಾಣ್ಯಗಳು ದೊರಕಿದ್ದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಎರಡು ಚೌಕ ಹಾಗೂ ಅಷ್ಟಕೋನಾಕೃತಿಯ ಕಂಬಗಳು ಬಿದ್ದಿದ್ದು, ಇವುಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಇದೊಂದು ಪಾಳುಬಿದ್ದ ಗ್ರಾಮ ಪ್ರದೇಶವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿನ ಪುರಾತತ್ವ ಅವಶೇಷಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ, ಕಲ್ಯಾಣಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಗ್ರಾಮವಿದ್ದು, ಅದು ಪಾಳು ಬಿದ್ದು, ಬೇರೆಡೆಗೆ ಸ್ಥಳಾಂತರ ಹೊಂದಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಚೆಕ್ಕಿಸಕರೆ : ಬೆಳಗಾವಿಯಿಂದ ವಾಯುವ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ೧೪ ಕಿ.ಮೀ. ಅಂತರದ ಗಡಿಗ್ರಾಮವಾಗಿದೆ. ಈ ಗ್ರಾಮದ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಸ್ಮಶಾನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸರಳ ಜಂಬಿಟ್ಟಿಗೆಯ ೧೦ ಅಡಿ ಚೌಕಾಕಾರದ ಗರ್ಭಗೃಹ ಇರುವ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಕದಂಬ ಶೈಲಿಯ ಗೋಪುರವಿದೆ. ಸ್ಥಳೀಕರು ಇದನ್ನು ''ನಾಗನಾಥ್'' ದೇವರೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಕ್ಕೆ ಆಕಾರವಿಲ್ಲ ದುಂಡನೆಯ ಕಲ್ಲುಗಳಿವೆ. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಮುಂಭಾಗದ ಬೇವಿನ ಮರದಡಿ ಎರಡು ಗಡಿಗಲ್ಲುಗಳು ೬' X ೩' ಗಾತ್ರದ ಜಂಬಿಟ್ಟಿಗೆ ಕಲ್ಲುಗಳಿವೆ. ಇವು ಬಹುಶಃ ೧೧ನೇ ಶತಮಾನದ ಕಾಲಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಬಹುದು. ಮತ್ತೆರಡು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ದೇವಾಲಯದ ಎಡ ಬಲಭಾಗಗಳಲ್ಲಿವೆ. ದೇವಾಲಯದ ಸುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ ಚೂರುಗಳು ಹಾಗೂ ಅನೇಕ ಶಿಲಾ ಅವಶೇಷಗಳು ಬಿದ್ದಿವೆ. ಇವುಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಇದೊಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ಗ್ರಾಮ ಪ್ರದೇಶವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಅತವಾಡ : ಬೆಳಗಾವಿಯಿಂದ ವಾಯವ್ಯ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ಗಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಈ ಕುಗ್ರಾಮ ೨೦ ಕಿ.ಮೀ. ಅಂತರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಕುಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸಾವಿರ ವರ್ಷದ ಇತಿಹಾಸವಿದೆ. ಮಾರುತಿ ಮಂದಿರ, ಸತವೀರ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಅಥವಾ ಮಾರಿ ಕಲಮೇಶ್ವರ ಮುಂತಾದ ಕಿರಿಯ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಗ್ರಾಮದ ಪಶ್ಚಿಮದ ಊರ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹುಲ್ಲು ಬಣವೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸತೀಕಲ್ಲುಗಳು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹೂತುಹೋಗಿವೆ.

ಆತವಾಡ ಮಹಾಸತಿ

ಒಂದು ಸತೀಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲಿನ ಭಾಗ ಮಾತ್ರ ನೋಡಲು ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಮೇಲಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರ, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ವೀರರು ನಿಂತ ಹಾಗೂ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗೋವು, ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಗೋವುಗಳ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪವಿರುವುದು, ಕೆಳಭಾಗದ ಅಂಕಣದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಜನ ವೀರರು ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಕೈ ಹಾಕಿ ನಿಂತಿರುವ ಹಾಗೂ ಬಲಭಾಗದ ಎತ್ತಿದ ಹಸ್ತ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಕೆಳ ಅಂಕಣಗಳು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹೂತುಹೋಗಿವೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪಕಲಾ ಅವಶೇಷಗಳಿಂದ ಈ ಗ್ರಾಮ ಸುಮಾರು ೧೧ನೇ ಶತಮಾನದಿಂದ ೧೫ನೇ ಶತಮಾನದ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಗ್ರಾಮವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಹಂದಿಗನೂರು : ಬೆಳಗಾವಿಯಿಂದ ೨೦ ಕಿ.ಮೀ. ವಾಯುವ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಾಮ. ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರಾಚೀನ ಅವಶೇಷಗಳಿಂದ ಇದೊಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ಪಟ್ಟಣವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಗ್ರಾಮದ ಉತ್ತರ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾರುತಿ ಮಂದಿರ, ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ, ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಮಂದಿರಗಳಿವೆ. ಈಗಿನ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನವೀಕರಣ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಪ್ರಾಚೀನವಾಗಿದ್ದು, ಅನೇಕ ಶಿಲ್ಪ ಅವಶೇಷಗಳು ಬಿದ್ದಿವೆ. ದೇವಾಲಯದ ಕಂಬಗಳು, ಬೋದಿಗೆಗಳು, ಬಿತ್ತಿಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಶಿವಲಿಂಗ (ಈಶ್ವರ), ನಂದಿ, ಗಣಪತಿ, ವಿಗ್ರಹಗಳು ಪೂರ್ಣ ಶಿಥಿಲವಾಗಿದೆ. ಕರಿಕಲ್ಲಿನ ಇವು ೧೦-೧೨ ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಶಿಲ್ಪಗಳು. ಅಲ್ಲದೇ ದೇವಾಲಯದ ಸುತ್ತಲು ಅನೇಕ ಮಡಿಕೆ ಚೂರು, ಇಟ್ಟಿಗೆ ಚೂರುಗಳು ಇವೆ. ಇವುಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಹಂದಿಗನೂರು ಸುಮಾರು ಸಾವಿರ ವರ್ಷದ ಇತಿಹಾಸವುಳ್ಳ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಿಂದ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದ ಗ್ರಾಮವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಚಲುವನಟ್ಟಿ : ಬೆಳಗಾವಿಯಿಂದ ೧೮ ಕಿ.ಮೀ. ವಾಯವ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಕುಗ್ರಾಮ ಅನೇಕ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಅವಶೇಷ ಹಾಗೂ ಭಾರ ಎಳೆಯುವ ಪ್ರಾಚೀನ ರೈತರ ಪಂದ್ಯಾಟದ ಬಗ್ಗೆ ಮಹತ್ವವಾದ ಮಾಹಿತಿ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಈ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಮಾರುತಿ, ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗ ಮುಖ್ಯವಾದ ದೇವಾಲಯಗಳು. ಊರಿನ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಕೆರೆ ಇದೆ. ಕೆರೆಯ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗ ಎನ್ನುವ ದೇವಾಲಯ ಕಟ್ಟಡ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಗೊಂಡು ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಲಾಯದ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಅವಶೇಷಗಳು ಬಿದ್ದಿವೆ. ಈ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಅವಶೇಷಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಈ ದೇವಾಲಯ ೧೨ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಬಹುದಾಗಿದೆ. ಮೂರ್ತಿಶಿಲೆಗಳೇನು ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ೭ ಅಡಿ ಉದ್ದನೆಯ ೨ ಅಡಿ ಚೌಕದಲ್ಲಿ ಕಂಬ, ಎರಡು ಕಡೆ (೭'X೨'X೨') ರಂಧ್ರಗಳಿವೆ. ಈ ಭಾರವಾದ ಕಲ್ಲನ್ನು ವಿಸೇಷ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ರೈತರು ತಾವು ಬೆಳಸಿದ ದಷ್ಟಪುಷ್ಟವಾದ ಎತ್ತುಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಿ ಎಳೆಸುವ ಪಂದ್ಯಾಟವಿದ್ದು, ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ದೂರಕ್ಕೆ ಈ ಕಂಬವನ್ನು ಎಳೆದರೆ ಅಂತಹ ಎತ್ತುಗಳನ್ನೂ, ರೈತನನ್ನೂ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಮೆರವಣಿಗೆ ಮಾಡಿ ಸನ್ಮಾನಿಸಿ, ಬಹುಮಾನ ನೀಡುವ ಪದ್ಧತಿ ಇತ್ತೆಂದು ಗ್ರಾಮವೃದ್ಧರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಈ ಪಂದ್ಯಾಟ ಮಾಯವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ ರೈತರ ಪಂದ್ಯಾಟಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿರುವ ಭಾರ ಎಳೆಯುವ ಪಂದ್ಯಾಟದ ಕಂಬ ಈ ಭಾಗದ ಪ್ರದೇಶಿಕ ಪ್ರಾಚೀನ ಕ್ರೀಡೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲುವ ಕಂಬ ಒಂದು ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿದೆ.

ಗ್ರಾಮದ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದ ಕೊನೇ ಗಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿನ ಶ್ರೀ ಜಕಪ್ಪಪಾಟೀಲರ ಮನೆ ಹಿಂಭಾಗದ ತಿಪ್ಪೆಯಲ್ಲಿ ೩ ಸತಿಕಲ್ಲುಗಳಿವೆ. ಜಂಬೆಟ್ಟಿಗೆ ತರದ ಕರಿಕಲ್ಲಿನ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳ ೩ ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಜನರು ಸಾಲಾಗಿ ನಿಂತಂತೆ, ಎರಡನೇ ಹಂತದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ರೀತಿ ಇದ್ದು, ಎಡಗೈ ಹಸ್ತ ಎತ್ತಿದ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಮೇಲಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ಉಳಿದ ಸತೀಕಲ್ಲುಗಳು ಇದೇ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಶಿಲ್ಪಕಲೆಯ ಕಾಲಮಾನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨-೧೩ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ ''ಚಲುವನಟ್ಟಿ'' ಬೆಳಗಾವಿ ತಾಲೂಕಿನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಗಡಿಗ್ರಾಮ. ●